

УДК 338.001.36

С. В. Нараєвський,

к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0001-5527-893X

С. Г. Корольова,

студентка кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0001-6173-6319

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.116

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

S. Naraievskyi,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of International Economics,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

S. Korolyova,

Student of the Department of International Economics,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

CHARACTERISTICS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISES

У статті розкрито теоретичні та практичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності підприємств на світовому фармацевтичному ринку. Досліджено та сформовано сутність поняття "зовнішньоекономічна діяльність", а також зазначено важливість її здійснення для успішного функціонування підприємств у галузі фармацевтики. У роботі представлено ряд особливостей діяльності підприємств у цій сфері, що обумовлює конкурентоспроможність компаній на світовому ринку. Значну увагу було приділено дослідженню ролі науково-дослідним роботам та основним складовим, що виникають у процесі їх здійснення. Представлено аналіз діяльності провідних фармацевтичних компаній, зокрема щодо частки витрат на НДДКР у їхніх доходах. Обґрунтовано стійку потребу підприємств галузі в системних інвестиціях у розвиток власної науково-дослідної бази на основі аналізу діяльності провідних міжнародних фармацевтичних компаній.

The development of the pharmaceutical industry has an all-planetary scale. The foreign economic activities in this industry are important for the competitiveness of these enterprises. The leaders in the global pharmaceutical market are multinationals that are active in external activities and create barriers for entry of new companies. The theoretical and practical aspects of foreign economic activities are described in the article. The essence of the concept "foreign economic activity" has been investigated and formulated by the authors. Also, its importance for the successful functioning of enterprises in the field of pharmaceuticals was presented in the work. The article also presents a number of characteristics in the activity of enterprises in this field, which determines the competitiveness of companies in the world market. So, the authors paid considerable attention to the research in this field and to the main difficulties that arose in the process of their implementation. The article also presents an analysis of the problem of the corporate needs for systematic investments and the capacity of the research base. The research base is undoubtedly one of the factors for successful business in the field of pharmaceuticals. An analysis of leading pharmaceutical companies with statistical justification is presented. The article also presents the share of R&D expenditures on pharmaceutical companies revenues. A comparative analysis of the costs of research between a number of high-tech industries is presented: aerospace, manufacturing of computers and office equipment, production of electronic communications, pharmaceutical industry. Despite the difficult times for humanity and the world economy, successful pharmaceutical companies have a very high profitability from their

operations. A system of factors that has a direct impact on the activity of pharmaceutical enterprises is identified in the article. One of the aspects that is discussed in the work is the state regulation of pharmaceutical companies. Other specific aspects of functioning and development of enterprises in pharmaceutical industry are presented by the authors.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, фармацевтична галузь, НДДКР, фактори, інвестиції, особливості діяльності.

Key words: foreign economic activity, pharmaceutical industry, R&D, factors, investments, features of pharmaceutical business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фармацевтична промисловість є досить специфічною галуззю економіки, яка може відкривати для підприємств як великі можливості у вигляді надприбутків, так і ризики. Саме тому постає необхідність у дослідженні особливостей функціонування фармацевтичних підприємств та специфіки їх зовнішньоекономічної діяльності, що дозволить зрозуміти основні проблеми та складнощі, з якими можуть зіткнутися суб'єкти господарської діяльності в цій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зважаючи на актуальність теми, теоретичні та практичні аспекти діяльності фармацевтичних підприємств відображені у працях таких авторитетних вчених: Овчаров Е.Г., Мех О.А., Бердар М.М., Баєва О.В., а також основні принципи та складнощі здійснення зовнішньоекономічної діяльності представлені у напрацюваннях Козак Ю.Г., Притула Н.В. та інших.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей функціонування підприємств у галузі фармацевтики, зокрема у розрізі здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Мета обумовила постановку таких завдань:

— охарактеризувати теоретико-методичні основи ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств;

— виявити особливості здійснення зовнішньоекономічної діяльності фармацевтичними підприємствами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для дослідження та вивчення основних аспектів ефективності зовнішньоекономічної діяльності постає необхідність в чіткому розумінні суті цього поняття. Відповідно до ЗУ "Про зовнішньоекономічну діяльність", то ця категорія трактується так: "зовнішньоекономічна діяльність — діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також

діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами". Також у законі наводяться основні види зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), насамперед, це імпоротно-експортні операції (товарів, капіталу, робочої сили), надання різних видів послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності (ІСГД), наукова кооперація у різних напрямках з ІСГД, міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами, спільна підприємницька діяльність, кредитні та розрахункові операції з ІСГД, товарообмінні та орендні операції з ІСГД та інші види ЗЕД, що не заборонені законом [1].

Відповідно до думки деяких вітчизняних та зарубіжних науковців, "зовнішньоекономічна діяльність являє собою систему економічних відносин, які складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та їх економічними суб'єктами". За їх баченням ці відносини охоплюють усі аспекти економічного життя держави, загалом сюди відносять виробництво, інвестиційну сферу, торгівлю та фінанси [2].

Дослідивши визначення зазначеного поняття економістами та вченими у цій галузі, з нашого розуміння категорії "зовнішньоекономічна діяльність", такий термін може трактуватися як сукупність усіх видів господарської діяльності між іноземними суб'єктами, що може супроводжуватися перетинанням кордону. Загалом у більшості під ЗЕД розуміються такі види діяльності, як експортно-імпортні операції, іноземне інвестування, міжнародні фінансові операції або співпраця у виробничому чи науково-технічному напрямках.

Фармацевтична галузь є досить прибутковою сферою для ведення бізнесу, проте має ряд своїх особливостей, які необхідно враховувати суб'єктам господарської діяльності, порівняно з веденням бізнесу в інших галузях економіки. Насамперед, необхідно відмітити науково-дослідну та інноваційну складові функціонування таких підприємств. Адже фармацевтичні підприємства в систематичному порядку

виділяють велику частину коштів у структурі своїх витрат саме на НДДКР. Зростаюча наукоємність фармацевтичної промисловості є стимулюючим фактором для створення міцних міжгалузевих зв'язків, що можна спостерігати між такими галузями як нафтохімія, біотехнології, військово-промисловим комплексом тощо.

Провідні економісти виокремлюють у четвірці найбільш наукоємних галузей економіки фармацевтичну промисловість:

- 1) аерокосмічна;
- 2) виробництво комп'ютерів і офісної техніки;
- 3) виробництво електронних засобів комунікації;
- 4) фармацевтична промисловість [3].

Проведемо аналіз витрат на НДДКР провідних компаній для кожної із зазначених галузей економіки (табл. 1).

Із проведеного дослідження (табл.1) зрозуміло, що частка витрат на НДДКР у фармацевтичних компаній є найбільшою серед наукоємних галузей економіки.

Зауважимо, що до наукоємних прийнято відносити ті продукти, при виробництві яких частка витрат на НДДКР у структурі загальних витрат становить 3,5—4,5%, проте, це значення не є загальновизнаним [3].

Відповідно до даних статистичної організації Європейської Комісії (Eurostat), фармацевтична промисловість займає лідируючі позиції за створенням валової доданої вартості на одну зайняту особу, а на фармацевтичну індустрію припадає до 19% витрат НДДКР світу. Для виходу на ринок інноваційного продукту необхідні довготривалі дослідження, що потребують великих інвестицій на всіх етапах розробки та виробництва продукту. Як зазначають економісти, для виходу на ринок одного інноваційного продукту у галузі фармацевтики передують 12—13 років досліджень та розробок, а обсяг витрат на розробку однієї біологічної чи хімічної субстанції сягає близько 1 млрд євро. Проте треба зазначити, що лише 1—2 субстанції з 10 тисяч, синтезованих у лабораторіях, вдало проходять усі стадії перевірок і випробувань та виходять на фармацевтичний ринок у вигляді готових препаратів [7].

Таблиця 1. Показники діяльності провідних компаній у найбільш наукоємних галузях економіки, 2018 р.

Галузь	Компанія (країна)	Дохід, млрд дол. США	Витрати на НДДКР, млрд дол. США	Відсоток витрат на НДДКР, %	Середній відсоток витрат на НДДКР по галузі, %
Аерокосмічна промисловість	Boeing (США)	101,127	3,269	3,2	2,8
	General Dynamics (США)	36,193	0,502	1,4	
	Spirit AeroSystems (США)	13,972	0,643	4,6	
	Lockheed Martin (США)	53,762	1,300	2,4	
	Northrop Grumman (США)	30,095	0,764	2,5	
Виробництво комп'ютерів, техніки, електроніки	Samsung Electronics Co. (Південна Корея)	224,3	15,3	6,8	10,8
	Apple Inc. (США)	229,2	11,6	5,1	
	Cisco Systems, Inc. (США)	48,0	6,1	12,6	
	Nokia Corporation (Фінляндія)	27,8	5,9	21,2	
	Canon Inc. (Японія)	36,2	2,9	8,1	
	Roche Holding AG (Швейцарія)	56,6	10,8	19,1	
Фармацевтична промисловість	Johnson & Johnson (США)	76,5	10,6	13,8	18,0
	Merck & Co. Inc. (США)	40,1	10,2	25,4	
	Novartis AG (Швейцарія)	50,1	8,5	17,0	
	Pfizer Inc. (США)	52,5	7,7	14,6	

Джерело: складено автором на основі джерел [4—6].

Однак, висока інноваційна складова, хоч і передбачає великі витрати, але й відкриває можливість до отримання надвисоких прибутків для підприємств. До того ж, чим вищий інноваційний рівень та наукоємність продукту, що виробляє підприємство, тим легше йому конкурувати на ринку. Тобто, якщо фармацевтичне підприємство розробило і впровадило у виробництво унікальний у своєму роді продукт, тоді така компанія може зайняти на деякий час навіть монопольне становище на ринку, доки його конкуренти не випустять аналоги-замінники таких препаратів.

Високотехнологічні фармацевтичні компанії виготовляють лікарські засоби за оптовою ціною реалізації до 15 млн дол. США за 1 кг продукції. Якщо порівнювати з компаніями, що займаються виробництвом металу, то таким підприємствам, щоб отримати дохід у 15 млн дол. США, необхідно виготовити та реалізувати близько 60 000 т металу [3].

Отже, як ми бачимо, така висока частка витрат на НДДКР у загальній структурі витрат на виробництво фармацевтичної продукції є досить виправданою, бо передбачає отримання великих прибутків для підприємств галузі.

Овчаров Е.Г. у своїх працях виділяє систему факторів, які чинять прямий вплив на діяльність фармацевтичних підприємств, зокрема й аспекти зовнішньоекономічної діяльності. Серед таких факторів виділяються "демографічні фактори", що демонструють зв'язок між смертністю населення, тривалістю життя, мігра-

Таблиця 2. Показники прибутковості та рентабельності провідних фармацевтичних компаній світу, 2018 р.

Компанії (країна)	Дохід, млрд дол. США	Прибуток, млрд дол. США	Рентабельність, %
Roche Holding AG (Швейцарія)	56,6	8,771	18,3
Johnson & Johnson (США)	76,5	1,300	1,7
Merck & Co. Inc. (США)	40,1	2,394	6,3
Novartis AG (Швейцарія)	50,1	7,703	18,2
Pfizer Inc. (США)	52,5	21,308	68,3

Джерело: складено автором на основі джерела [6].

цією, темпами зростання населення, рівнем народжуваності та розвитком фармацевтичної індустрії загалом. Досить вагоме значення мають і соціальні фактори, до яких відносять рівень розвитку системи охорони здоров'я та освіти. Наступною групою факторів є економічні, що здійснюють, мабуть, найсильніший вплив на розвиток галузі. З економічних факторів можна виділити рівень доходів населення, рівень соціального та економічного розвитку країн, НДДКР, розвиток науки й техніки, транспортно-логістичної системи тощо. Серед таких факторів економіст виділяє й політичні події, що можуть відбуватися як у країні, так і за її межами [7; 8].

Така система факторів дає досить детальне розуміння особливостей фармацевтичної галузі. Особливо, розглядаючи аспект зовнішньоекономічної діяльності, то загальний економічний, науковий, культурний, соціальний розвиток країни є надважливими елементами для успішної діяльності в цій галузі, адже сьогодні мова йде про конкуренцію в умовах глобалізації, а тому переваги отримують підприємства з високорозвинених країн, де набагато вищий науковий потенціал та можливості для досліджень, створення інноваційного продукту.

Привабливість фармацевтичної галузі для підприємств обумовлена надвеликими прибутками від діяльності в цій сфері та високим рівнем рентабельності (табл. 2).

Виходячи з розрахованих показників рентабельності (табл. 2), можна говорити про високу рентабельність фармацевтичних підприємств, зважаючи на те, що середнє значення показника для даних компаній буде дорівнювати 22,6%.

Фармацевтична індустрія має порівняно сильні темпи розвитку та зростання галузі через постійну потребу в лікарських засобах і нееластичність попиту на них. Така тенденція пов'язана з тим, що ринок збуту для фармацевтичної індустрії є постійно відновлювальним, а хворіти

люди продовжують все більше. Зважаючи на це, за умови високої ціни на лікарські засоби, їх все одно будуть купувати, тобто маржу такі підприємства мали б надвелику, навіть враховуючи значні витрати на НДДКР. Проте тут постає питання у державному регулюванні таких підприємств. Майже у всіх країнах світу законодавчо встановлені цінові межі для певних видів лікарських засобів, а також окреслюються деякі умови діяльності фармацевтичних підприємств.

Насамперед, державне регулювання діяльності фармацевтичних підприємств відбувається шляхом встановлення системи стандартів якості та контролю процесу виробництва, реалізації, якості та безпеки лікарських засобів, ліцензування господарської діяльності, сертифікація лікарських засобів, реєстрація лікарських препаратів, державне регулювання цін на основні лікарські засоби тощо [9].

Отже, окрім значних витрат на НДДКР, високу ризикованість галузі, велику соціальну відповідальність, бар'єри для входу на ринок через сильну конкуренцію в галузі з боку "компаній-гігантів", необхідно враховувати ще й вагомий вплив держави на діяльність таких підприємств. Щоправда, існують і пільгові умови для зовнішньоекономічної діяльності фармацевтичних підприємств, зокрема ПДВ для ввезених лікарських засобів на територію України становить 7% (для інших товарів 20%).

Особливістю фармацевтичної індустрії є й аспект абсолютної протилежності тенденцій розвитку до загальносвітових у інших галузях економіки. Тобто це одна з тих галузей, яка може "робити" бізнес на людському горі, як би це погано не звучало. Прикладом такого процесу є сьогоднішня ситуація з коронавірусом, коли бізнес майже у всіх країнах зупинив свою діяльність, а фармацевтична індустрія розвивається швидкими темпами. Тобто ця галузь має можливості для постійного розвитку у будь-які часи.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, розвиток фармацевтичної галузі має всепланетарні масштаби, що обумовило важливість зовнішньоекономічної діяльності підприємств цієї індустрії. У результаті дослідження ми виявили ряд особливостей для успішної діяльності підприємств, які займаються бізнесом у сфері фармацевтики. Насамперед, це потреба у значних інвестиціях в науково-дослідні роботи, що одразу й перетворюється у гігантський бар'єр для нових підприємств на ринку, які абсолютно не готові конкурувати з фундаментальними компаніями, що десятками

років працюють на світовому фармацевтичному ринку та мають потужну науково-дослідну базу, фінансові можливості та сприятливий імідж. Так найбільші провідні фармацевтичні компанії світу витрачають у середньому близько 18% своїх доходів на НДДКР, що майже у 2 рази більше, ніж виробники техніки, комп'ютерів та електроніки, та у 6 разів більше, ніж витрачають на НДДКР компанії аерокосмічної промисловості. Треба зазначити, що ім'я компанії теж відіграє вагомий роль для споживачів на цьому ринку, адже тут важлива довіра до лікарських засобів. Великий вплив має державне регулювання на розвиток фармацевтичної індустрії, зокрема щодо оподаткування, сертифікації, стандартизації тощо. Успішні підприємства фармацевтичної галузі мають досить високу прибутковість та рентабельність (близько 22,6%) від своєї діяльності навіть у найскладніші часи для людства, адже попит на ліки є завжди, а умови для життя та здоров'я людей з року в рік тільки погіршуються. За таких умов, високі витрати на НДДКР та складності діяльності у фармацевтичному бізнесі є виправданими завдяки досить високим показникам рентабельності та прибутковості, порівняно з іншими галузями промисловості.

Література:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 16.03.2020).
2. Основи зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / Козак Ю.Г. та ін. Київ, 2016. 289 с.
3. Наукоємність фармацевтичної продукції як конкурентна перевага виробника / О.А. Мех. Вісник Наука та наукознавство. 2008. № 1. С. 58—66.
4. The Global Innovation 1000 study. The official site of PwC network: Strategy & веб-сайт. URL: <https://www.strategyand.pwc.com/gx/en/insights/innovation1000.html> (дата звернення: 19.04.2020).
5. U.S. Aerospace & Defense Companies. Aerospace Portal "Forecast International": веб-сайт. URL: <http://www.fi-aeroweb.com/Aerospace-Defense-Companies.html> (дата звернення: 19.04.2020).
6. Fortune Global 500. Fortune Media IP Limited: веб-сайт. URL: <https://fortune.com/global500/2018/search/?industry=Pharmaceuticals> (дата звернення: 20.04.2020).
7. Стратегії конкурентоспроможності продукції підприємств фармацевтичної галузі України / М.М. Бердар. Вісник Теоретичні та прикладні питання економіки. 2014. № 1. С. 346—358.

8. Овчаров Є.Г. Світова фармацевтична промисловість: сучасний стан і тенденції розвитку в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.14 / Російський університет дружби народів. Москва, 2005. 24 с.

9. Державне регулювання фармацевтичної діяльності в Україні. Навчальні матеріали онлайн: веб-сайт. URL: https://pidruchniki.com/1115121237429/meditsina/derzhavne_regulyuvannya_farmatsevtichnoyi_diyalnosti_ukrayini (дата звернення: 27.03.2020).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "Foreign economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (Accessed 16 March 2020).
 2. Kozak, Yu.G. and others (2016), *Osnovy zovnishn'oeconomichnoi diial'nosti* [Fundamentals of foreign economic activity], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 3. Mekh, O.A. (2008), "Science-intensive pharmaceutical products as a competitive advantage of the manufacturer", *Naukoiemnist' farmatsevtichnoi produktsii iak konkurentna perevaha vyrobnyka*, vol. 1, pp. 58—66.
 4. The official site of PwC network: Strategy & (2018), "The Global Innovation 1000 study", available at: <https://www.strategyand.pwc.com/gx/en/insights/innovation1000.html> (Accessed 19 April 2020).
 5. Aerospace Portal "Forecast International" (2018), "U.S. Aerospace & Defense Companies", available at: <http://www.fi-aeroweb.com/Aerospace-Defense-Companies.html> (Accessed 19 April 2020).
 6. Fortune Media IP Limited (2018), "Fortune Global 500", available at: <https://fortune.com/global500/2018/search/?industry=Pharmaceuticals> (Accessed 20 April 2020).
 7. Berdar, M.M. (2014), "Strategies of competitiveness of production of the enterprises of pharmaceutical industry of Ukraine", *Strategii konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstv farmatsevtichnoi haluzi Ukrainy*, vol. 1, pp. 346—358.
 8. Ovcharov, Ye.H. (2005), "The world pharmaceutical industry: the current state and trends of globalization", Ph.D. Thesis, Economy, Russian Peoples Friendship University, Moscow, Russia.
 9. Study materials online, "State regulation of pharmaceutical activity in Ukraine", available at: https://pidruchniki.com/1115121237429/meditsina/derzhavne_regulyuvannya_farmatsevtichnoyi_diyalnosti_ukrayini (Accessed 27 March 2020).
- Стаття надійшла до редакції 21.04.2020 р.*